

МАРІЯ ВЕЧІР

Тема дипломної роботи: "Художня природа карнавалу в романі Ю. Андруховича "Рекреації"
Науковий керівник: кандидат філологічних наук, в.о. доцента Юрчук О.О.

Феномен карнавалізації у прозі Юрія Андруховича (за романом "Рекреації")

Явище карнавалу своїм корінням сягає ще язичницьких обрядів, пов'язаних зі зміною пір року, весняними сільськогосподарськими та ярмарковими святами.

Розквіт карнавалу припадає на добу Середньовіччя. Карнавал і пов'язані з ним сміхові дієства займали в житті середньовічної людини величезне місце. Організовані на основі сміху, вони надзвичайно різко відрізнялися від серйозних офіційно-церковних і феодално-державних культових форм та церемоніалів.

Карнавал не знає розмежування на виконавців та глядачів. Його не спостерігають, – у ньому живуть, і живуть усі, тому що за своєю ідеєю він всенародний. У карнавалі саме життя грає, а гра на певний час стає самим життям. В цьому специфічна природа карнавалу, особливий рід його буття. Тому в межах карнавалу людина підкоряється лише єдиному закону – закону карнавальної свободи. На карнавалі неможливо залишатися лише глядачем, відстороненим спостерігачем.

Особливо важливе значення в середньовічному карнавалі мало звільнення від усіх ієрархічних стосунків. На відміну від офіційних свят, де ієрархічні відмінності підкреслено демонструвались, на карнавалі усі вважались рівними.

Важливим елементом карнавалу є карнавальний сміх. Він – всенародний, універсальний та амбівалентний. Особливість народно-святкового сміху становить його спрямованість і на тих, хто сам сміється.

Одним із найхарактерніших атрибутів карнавалу є маска. Це дуже складний і багатозначний мотив народної культури. У народно-обрядовій традиції маска мала магічний, чарівний сенс, а у межах середньовічного карнавалу дозволяла приховати фізичні вади, видати себе за іншу людину, створити ефект таємничості. Психологічне значення маски обумовлене бажанням особи хоч на короткий час позбутися своєї закомплексованості, стати доступною для будь-яких перевтілень, пройти шлях від блазня до володаря світу і навпаки.

Основною ознакою карнавалу є гра. Ототожнювати ці поняття не можна, хоч вони і мають багато спільного. Гра, як і карнавал, обмежена в часі і просторі, але якщо карнавал з першої хвилини проникнення в його стихію певною мірою нав'язує людині свою волю, то "... передовсім усяка гра є добровільною діяльністю. Гра за наказом – це вже не гра, а, у щонайкращому випадку, її силувана імітація" [1;с. 14]. Гра дозволяє вийти за межі раціонального, провокує на пошук іншого підходу до тлумачення світу. У процесі гри людина витворює нові міфи, тому суспільство, яке відмовляється від гри, деміфологізує світ, прирікає його на самотність.

Карнавал – це свобода, яка не має меж і не знає табу, дозволяє вільно змінювати суспільні ролі, виносить на поверхню приховані бажання та емоції, а отже, забезпечує особистості адекватне для позитивного психологічного стану самовираження. Але карнавал не вічний, тому під його веселою маскою завжди ховається великий біль, який провокує постійний пошук людиною самої себе.

Карнавал як художнє явище був покладений в основу творчості літературного угруповання "Бу-Ба-Бу" (Юрій Андрухович, Олександр Ірванець, Віктор Неборак). Стихія барокової гри, стилізація, іронія – риси, притаманні творчості членів "Бу-Ба-Бу". За допомогою буфонади, фарсу, бурлеску та іронії вони в своїй творчості поєднали непеєднувані та найсуперечливіші риси і тенденції. Це дало їм змогу змусити читача вийти за межі звичного бачення світу, спонукало до переосмислення себе в ньому.

Естетика "бубабізму" найбільш яскраво представлена у прозі Юрія Андруховича, найхарактернішими рисами якої є поєднання патетики з іронією, нахил до стилізаторства, заміна "ліричного героя" щоразу новою "маскою", схильність до гри з текстом і з читачем, містифікаторство, колажність, еротизм, любов до магічного і надзвичайного.

Твори Андруховича "стають спробою постмодерної інтерпретації барокової традиції, за допомогою якої автор трактує життя як суцільну ілюзію, химерну гру, в якій іронія та остаточне божевілля дозволяють ідентифікувати себе у світі руйнівної моралі кінця віку" [4;с. 50].

Роман "Рекреації" відображає кризу особистісного "я" людини кінця століття, яка, шукаючи себе в собі, перебираючи ролі і маски, вдається до містифікацій, які в свою чергу підкріплюються містифікованою дійсністю, що її варто означити як реальну фантазмагорію.

"Рекреації" в українській літературі – це не тільки скандальна подія, а й "пізнавальний стрибок" [3;с. 237]. У романі осмислюється кінець парадигми національної культури як засобу боротьби за виживання нації та початок парадигми національної культури як нормального відображення багатоманітності сучасного життя.

Всупереч сюжетній простоті та гостроті, майже демонстративному збереженні драматургічного принципу єдності часу, місця і дії, наголошенні ролі експозиції, кульмінації та розв'язки, "Рекреації" – це твір з надзвичайно складною побудовою та вигадливою системою літературних алюзій.

Карнавальність настільки визначає зміст і тон роману, що його можна легко прочитати як свідомо й самоіронічно створену ілюстрацію Юрія Андруховича стосовно карнавалу та карнавалізованої літератури. Центральна подія твору – Свято Воскресаючого Духу – наповнена саме тими прийомами, що їх М. Бахтін у книзі "Творчість Франсуа Рабле і народна культура середньовіччя та ренесансу" розглядає як ознаки карнавального: переодягання й маскуванню, нехтування прийнятими соціальними ієрархіями та звичаями, ламання сексуальних табу, осквернення святинь, коронування і скидання з трону короля карнавалу, сміх над серйозними речами, пародія.

Ці ерудовані натяжки, а також безліч інших тонких маневрів – частина типово постмодерної забави: автор повідомляє читачеві, що карнавальність в нього з'являється не просто так, а з повним розрахунком. Таким чином, твір заявляє про своє перебування як у високій культурі, так і в популярній.

Але карнавальність роману полягає не тільки в його матеріалі та закодованих цитатах з М. Бахтіна. Довкола ідеї карнавалу побудовано два ключові елементи оповідної структури "Рекреацій" – елементи, що допомагають визначити поле значень та аргументів твору.

По-перше, у романі відбувається побудова, а потім знищення межі між реальним світом і світом карнавальним. Початок твору дає змогу читачеві створити собі уявлення, що карнавал Свята Воскресаючого Духу – це антисвіт, обрамлений справжньою дійсністю. Приїжджаючи на карнавал, головні герої залишають вдома ознаки своєї щоденності і опиняються у шаленому вирі фантастичних пригод. Починається карнавальний хоровод; герої водночас є учасниками і глядачами дійства, стають предметом вистави і гри. З цієї пори аж до світання вони існують на інших правах. Те, що з ними робиться в цей час, можна пояснити лише мовою Карнавалу. Герої та їхня дійсність зазнають перетворення – рекреації. А в самому кінці карнавальне дійство перериває військовий переворот, який, проте, виявляється просто жартом головного режисера свята.

Оскільки стає ясно, що надійного муру між карнавалом і не карнавалом немає, то вже не побахтінськи спадає на думку, що, з одного боку, і в карнавалі є насильство, і карнавальний король може бути страшним, а з другого – що і в насильстві є елементи карнавалу. Отже, структура "Рекреацій" повідомляє одночасно про необхідність і про химерність тієї стихії, яка повинна воскресити наш Дух.

Другий структурний принцип твору, що пов'язаний з карнавалом, це напруга між індивідуальним світом персонажів (в якому панують принцип причин та наслідків, історія, обов'язок) та карнавальною спільністю (у якій панує не історія, а сучасність, і не людські зв'язки, перенесені з реального світу, а зв'язки, що постають спонтанно як наслідок випадкових зустрічей).

У романі сюжетні лінії, пов'язані з кожним персонажем, сходяться двічі: перший раз у надвечір'ї Свята, а вдруге – вдосвіта наступного ранку. Під час першої зустрічі серед молодих українських поетів створюється колективний шал карнавального. Однак, такий настрій короткотривалий: подивившись на процесію переодягнених людей та побродивши серед сцен, кіосків та наметів свята, поети падають жертвою принципу індивідуальності.

У "Рекреаціях" яскраво виявляється блеф карнавалу. При цьому сміхова природа карнавалу з його перевертаннями-переодяганнями виявляється лише поверховою імітацією. "Метафізика карнавалу – вільний і близький людський контакт – виявляється лише ілюзією, бо кожен з персонажів роману, переживши власний тілесно-інкарнований карнавал, залишається самотнім" [2; с. 208].

Безпосереднє враження про "Рекреації" як твір карнавалізованої літератури читач отримує від описів самого Свята та від стилістичних прийомів, застосованих у цих описах. Центр карнавальної стилістики – в розкішному зображенні процесії переодягнених людей та дій, що відбуваються на чортопільській Площі Ринок.

Досить відчутне віддуння в романі вертепу, у якому вчена культура веде діалог з народною, релігійна зі світською, на рівних правах присутні світ земний і світ невидимий. Віддуння вертепу в "Рекреаціях" звертає увагу на центральне місце у романі риси, яку М. Бахтін вважав характерною для карнавалізованої літератури: використання в ній вставних жанрів. Така міжтекстуальність ілюструє гнучкість і всевключність, а тому й живучість, карнавального.

Отже, роман Юрія Андруховича "Рекреації" є твором карнавалізованої літератури. Поклавши в основу творчості теорію карнавалізації російського літературознавця М. Бахтіна, письменник творить свою власну дійсність, свій власний світ, в якому все постійно змінюється і перетворюється, тобто зазнає рекреації.

Література:

1. Гайзінга Й. Homo ludens / Й. Гайзінга. – К.: Основи, 1994. – 250 с.

2. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн / Т. Гундорова. – К.: Критика, 2005. – 264 с.
3. Павлишин М. Канон та іконостас / М. Павлишин. – К., 1997. – 284 с.
4. Юрчук О. Сучасна стратегія бароко. Модифіковані риси бароко в українській літературі кінця ХХ століття / О. Юрчук. – Житомир, 2008. – 152 с.